
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY

STUDIA PEDAGOGICZNE 1982 z.10

Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna /2/

MARIA LIDIA PLENKIEWICZ

WSP w Bydgoszczy

O POSZERZENIE ZAKRESU METOD, FORM ORGANIZACYJNYCH
I ĆWICZEŃ STOSOWANYCH NA LEKCJACH JĘZYKA POLSKIEGO
W KLASACH I-III

1. Wstęp

Wszeczhronny rozwój osobowości uczniów w klasach początkowych jest nadrzędnym celem nauczania języka polskiego. Oprócz innych ważkich celów tego przedmiotu na plan pierwszy wysuwa się zagadnienie o charakterze priorytetowym, a mianowicie rozwijanie i kształcenie języka uczniów. Od stopnia opanowania języka /ujmowanego jako pewna struktura/, zarówno pisanego jak i mówionego zależą dalsze postępy w nauce poszczególnych przedmiotów. Realizacja tego zagadnienia nie może się odbywać bez powiązania z określonymi zadaniami opiekuńczo-wychowawczymi i poznawczymi.

Zweryfikowana teza o akceleracji rozwoju intelektualnego daje asumpt do stymulowania zainteresowań i zdolności specjalnych na szczeblu propedeutycznym¹. W realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego w klasach niższych należy zatem stosować takie sposoby nauczania, aby ich konsekwencją był optymalny rozwój umysłowy każdego ucznia.

2. Sugestie programowe dotyczące metod, form organizacyjnych
i środków dydaktycznych w nauczaniu początkowym

Organizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego w klasach I-III wymaga od nauczycieli starannego wyboru metod, form pracy i środków dydaktycznych. Program nauczania początkowego sugeruje,

aby stosować w nauczaniu początkowym metody poszukujące /eksponując problemowe/, podające /szczególnie opowiadanie nauczyciela uwzględniające narrację lub opis/.

"Zaleca się w toku realizacji programu nauczania początkowego stosowanie zarówno jednolitych form organizacyjnych pracy uczniów /pracy indywidualnej, zbiorowej i grupowej/, jak i zróżnicowanych, uwzględniających różnice indywidualne między poszczególnymi uczniami w klasie szkolnej"².

W zakresie doboru środków dydaktycznych program wymienia dobrze skonstruowany podręcznik z zestawem ćwiczeń dostosowanym do zainteresowań uczniów, a nawet uwzględniający uczniów szczególnie uzdolnionych "… podręczniki będą sugerowały wykonanie pewnych ćwiczeń, przeprowadzenie określonych operacji, doświadczeń i odkrywanie zależności"³. Wydaje się, iż spełnienie wszystkich podanych założeń pozostaje nadal w sferze postulatów. Oprócz dobrego podręcznika dla właściwej realizacji programu niezbędny jest szeroki asortyment środków dydaktycznych w postaci pomocy graficznych, modeli, filmów, nagrań, albumów i przezroczy.

Biorąc pod uwagę duże emocjonalne zaangażowanie uczniów w klasach I-III program kładzie nacisk na tzw. uczenie się przez przeżywanie i działanie. Preferowanie tych sposobów uczenia się ma swoje uzasadnienie psychologiczne. "Emocjonalny stosunek dziecka do poznawanej rzeczywistości ujawnia się na zewnątrz w różnej formie. Wypowiedzi dziecka na określony temat: rysunki, wytwory manualnych czynności, pierwsze próby śpiewu, itp., odzwierciedlają oprócz treści rzeczowych również ekspresję. W nauczaniu początkowym powinno się podtrzymać tę naturalną właściwość rozwoju psychicznego dziecka"⁴.

Ze względu na fakt, iż nauczyciel pracuje z klasą, która jest pewną zbiorowością zróżnicowaną, reprezentującą różne możliwości intelektualne, różne tempo pracy, stopień uspołecznienia i różny stopień percepcji treści programowych, wszystkie te czynniki muszą być brane pod uwagę przy organizowaniu procesu dydaktyczno-wychowawczego w nauczaniu początkowym.

A zatem na dobór metod, form, środków dydaktycznych stosowanych na lekcjach języka polskiego w klasach niższych wpływ wyżej wymienionych czynników ma charakter w pewnym stopniu ograniczający, z drugiej zaś strony emocjonalny stosunek dziecka do obowiązków szkolnych oraz zjawisko akceleracji rozwoju umysłowego stwarzają

szerokie możliwości w tym zakresie.

3. Rola metod, form nauczania i środków dydaktycznych w realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego na lekcjach języka polskiego w klasach I-III

Za szczególnie istotnym dla nauczania początkowego doborem metod, form organizacyjnych i środków dydaktycznych na lekcjach języka polskiego przemawiają następujące tezy:

- 1/ język jest podstawowym operatorem poznania,
- 2/ im wyższy jest poziom rozwoju języka, tym efektywniejszy jest proces poznawania w zakresie różnych przedmiotów,
- 3/ praca dydaktyczno-wychowawcza nad kształceniem języka jest pracą kształcącą intelekt,
- 4/ kształtowanie precyzji w mówieniu jest kształtowaniem precyzji w myśleniu,
- 5/ poziom rozwoju języka intensyfikuje umiejętności czytania i pisania,
- 6/ język implikuje myślenie⁵.

Powyższe argumenty są podstawą twierdzenia, aby wszelkie działania pedagogiczne na lekcjach języka polskiego zmierzały w kierunku twórczego poszukiwania metod i form organizacyjnych stymulujących podstawowe procesy poznawcze, na bazie których istnieją możliwości rozwijania zdolności specjalnych. Bowiem, w myśl stwierdzenia J.S. Brunera "każde dziecko na każdym etapie rozwoju można nauczyć efektywnie każdego przedmiotu w określonej formie, rzetelnej pod względem intelektualnym"⁶. Rzecz jednak w tym, aby wysoką efektywność uzyskać stosując jak najwłaściwsze metody, formy i środki dydaktyczne i wykorzystywać w pełni możliwości rozwojowe uczniów szczebla początkowego.

4. Analiza własnych badań dotyczących stosowania metod, form i środków dydaktycznych w klasach I-III

4.1. Założenia badań i teren badawczy

Szeroka literatura pedagogiczna, wyniki licznych badań nad efektywnością różnych metod i form nauczania stosowanych w naucza-

niu początkowym skłoniły mnie do zastanowienia się nad następującymi problemami:

- jakie metody, formy, środki dydaktyczne stosują nauczyciele klas początkowych realizując treści programowe języka polskiego?
- jakie rodzaje ćwiczeń, gier i zabaw dydaktycznych /umysłowych/ wpływające na efektywność procesów poznawczych, a także na rozwijanie zdolności specjalnych uczniów klas niższych stosowane są na lekcjach języka polskiego ?
- jakie czasopisma, publikacje naukowe, popularno-naukowe są inspiracją do unowocześniania procesu dydaktyczno-wychowawczego na lekcjach języka polskiego ?

Odpowiedzi na powyższe problemy otrzymałam w trakcie przeprowadzonych badań w 1980 roku.

Badaniem objętych zostało 58 nauczycieli klas początkowych. Nauczyciele w większości reprezentują szkoły w małych miejscowościach, szkoły wiejskie gminne lub filialne, znacznie mniej jest przedstawicieli szkół miejskich /Tabela 1./

Tabela 1. Zbiórce zestawienie badanej populacji w różnych typach szkół

Nauczyciele szkół miejskich	Nauczyciele szkół gminnych	Nauczyciele szkół filialnych	Ogółem
12	26	20	58

Informacje stanowiące podstawę analizy szczegółowej uzyskałam metodą ankiety i wywiadu. Ankieta wymagała odpowiedzi na następujące pytania:

- jakie stosuję metody, formy nauczania realizując treści programowe języka polskiego w klasach I-III ?
- jakie pomoce naukowe wykorzystuję na lekcjach języka polskiego ?
- jakie stosuję ćwiczenia /proszę wymienić/ w celu rozwijania zdolności specjalnych ?
- jakie czasopisma inspirują Pani działalność pedagogiczną /z jakich czasopism czerpie Pani wzory ćwiczeń, lekcji itp. / ?
- jakie publikacje naukowe, popularno-naukowe pomagają Pani w realizacji unowocześnionego procesu dydaktyczno-wychowawczego w klasach I-III ?

- jakie ma Pani propozycje zmierzające w kierunku realizacji potrzeb w zakresie publikacji, przewodników metodycznych ?

Oprócz tych pytań zasadniczych ankieta zawierała pytania natury personalnej /wiek, staż pracy, aktualne wykształcenie, warunki bytowe/, których analizę pomijałam ze względu na ramy artykułu.

Badani nauczyciele mieli również możliwość wyboru, tzn. odniesienia pytań zasadniczych do zagadnień ortograficznych, gramatycznych lub opracowanych testów /praca z lekturą/.

Podział ten wydać się może nieco sztuczny, bowiem w klasach niższych materiał ortograficzny, gramatyczny wiązany jest z innymi działami języka polskiego i nie przeznaczają się odrębnych godzin lekcyjnych na ćwiczenia gramatyczne czy ortograficzne, o czym ankietowani doskonale wiedzieli. Jednakże ze względu na odrębność metodyczną w realizacji nauczania ortografii, w materiale gramatycznym, czy pracy z tekstem /czytanka, lektura / podział ten jest uzasadniony.

4.2. Analiza wyników badań

Najwięcej ankietowanych wypowiedziało się na temat nauczania ortografii /29-50 %/, mniej więcej ta sama ilość wypowiedziało się na temat realizacji zagadnień gramatycznych /14-21,1 %/ i lekturowych /15-25,9 %/.

Głównym celem nauczania ortografii jest wytworzenie u uczniów nawyku ortograficznego pisania, które powinno stać się czynnością automatyczną. "Tylko w pełni poprawny ortograficznie zapis może zapewnić jednoznaczne zrozumienie odczytywanego tekstu, jako, że forma zapisu decyduje o znaczeniu utrwalonych w piśmie wyrazów i ich zespołów..."⁷.

Badaniem, jakimi metodami posługują się nauczyciele dążąc do opanowania przez uczniów reguł ortograficznych, a przede wszystkim umiejętności ich praktycznego zastosowania. Wymienione przez ankietowanych nauczycieli metody ujęłam w Tabeli 2.

Metoda - jak pisze W. Okoń - jest to "systematycznie stosowany sposób pracy nauczyciela z uczniami, umożliwiający uczniom opanowanie wiedzy wraz z umiejętnościami posługiwania się nią w praktyce, jak również rozwijanie zdolności i zainteresowań umysłowych"⁸.

A zatem nazwanie owego systematycznego sposobu pracy z

Tabela 2. Metody nauczania ortografii wymienione przez ankietowanych nauczycieli klas I-III

Lp.	Metody wymienione przez nauczycieli	Odsetek badanych w %	Brak odpowiedzi w %
1	Metoda indukcji	13,7	51,7
2	Metoda dedukcji	13,7	
3	Metoda analogii	13,7	
4	Metoda ćwiczeń ortograficzno-redakcyjnych	20,6	
5	Metoda "kart do nauki ortografii"	10,3	
6	Metoda gier dydaktycznych	13,7	

uczniami przysporzyło nauczycielom wiele kłopotów. Ankietowani wymieniali metody natury ogólnej /indukcję, dedukcję/. Zdanem Okonia trudno oddzielić indukcję od dedukcji, bowiem splatają się one stale ze sobą, tworzą wewnętrzny tok logiczny, który w metodzie nauczania ustępuje przed tokiem dydaktycznym metody⁹. W wielu przypadkach nie odnotowano żadnej odpowiedzi, co stanowi 51,7 % wypowiedzi na temat nauczania ortografii.

Organizacja pracy nad ortografią ma równie ważne znaczenie jak dobór odpowiednich metod. Formy organizacyjne w nauczaniu ortografii stosowane przez badanych nauczycieli ilustruje Tabela 3.

Tabela 3. Formy organizacyjne stosowane przez nauczycieli w nauczaniu ortografii w klasach I-III

Lp.	Formy organizacyjne	Odsetek badanych w %	Brak odpowiedzi w %
1	Praca zespołowa	10,3	75,8
2	Praca indywidualna	6,8	
3	Praca zbiorowa	3,4	
4	Nauczanie wielopoziomowe	6,8	

Pytanie dotyczące organizacji pracy z uczniami na lekcji pozostało bez odpowiedzi aż w 75,8 %. Jest to fakt niepokojący, bowiem właściwie organizowane formy nauczania wpływają na aktywizację i wykorzystanie indywidualnych właściwości rozwojowych uczniów w procesie dydaktyczno-wychowawczym.

Wszyscy badani udzielili odpowiedzi na pytania dotyczące środków dydaktycznych stosowanych w nauczaniu ortografii. Podręczniki, tablice i słowniki ortograficzne wykorzystywane są przez 100 % ankietowanych. Wymieniono także obrazy wyrazów /69,3 %/, które stosowane są jednak rzadziej. Trzy osoby zaliczyły do środków dydaktycznych loteryjki, zagadki, rebusy i szarady. Biorąc pod uwagę czynności uczniów oraz występujące operacje myślowe przy rozwiązywaniu szarad, rebusów, krzyżówek zaliczyłam je do ćwiczeń aktywizujących i unowocześniających proces dydaktyczno-wychowawczy.

Literatura pedagogiczna podkreśla znaczenie właściwie dobranych i stosowanych na lekcjach języka polskiego ćwiczeń warunkujących zdobywanie poprawności ortograficznej.⁹ W nauczaniu ortografii - zdaniem J. Malendowicz - stosujemy różne metody, zależnie od rodzaju ćwiczenia. Analogiczna sytuacja występuje w organizacji pracy nad ortografią: każdy rodzaj ćwiczeń wymaga innej formy organizacyjnej¹⁰.

Ćwiczenia stosowane w nauczaniu ortografii przez badanych nauczycieli ujmuje Tabela 4.

Tabela 4. Ćwiczenia w nauczaniu ortografii w klasach niższych wymienione przez nauczycieli

Lp.	Ćwiczenia w nauczaniu ortografii wymienione przez nauczycieli	Odsetek / badanych w %
1	2	3
1	Zagadki, loteryjki, rebusy, szarady, krzyżówki	100
2	Pisanie ze słuchu /różne rodzaje dyktand/	69,3
3	Przepisywanie	62,6
4	Pisanie z pamięci	62,6
5	Redagowanie słowniczków ortograficznych i ortograficzno-tematycznych	58,6
6	Szyfr wyrazowy	58,3
7	Układanki	48,2

1	2	3
8	Pisanie z komentarzem	41,3
9	Rozsypanki wyrazowe	41,3
10	Uzupełnianki	41,3
11	Plątaninki	34,1
12	Wybieranki	20,6
13	Wykreślanki	17,2
14	Analiza ortograficzna	17,2
15	Tworzenie wyrazów pochodnych	17,2
16	Ćwiczenia z dominem ortograficznym	13,7
17	Labirynt ortograficzny	13,7
18	Ćwiczenia z komputerem ortograficznym	10,3
19	Ilustrowanie wyrazów	10,3
20	Konkurs na znajomość pisowni trudnych wyrazów	6,8
21	Układanie opowiadania z wyrazami "trudnymi"	3,4
22	Czytanie	3,4
23	Sprawdziany, tzw. "5-minutówki"	3,4

Różnorodność ćwiczeń służących opanowaniu ortografii wskazuje, iż nauczyciele doceniają w pełni ich zasadnicze znaczenie. Na uwagę zasługuje fakt, iż wszyscy /29 osób - 100 %/ stosują zabawowe formy ćwiczeń, tzn. loteryjki, rebusy, krzyżówki.

Najczęściej badani nauczyciele czerpią wzory ćwiczeń lub ich pomysły z czasopism dziecięcych "Świerszczyk" - 25,8 %, "Płomyczek" - 22,4 %, ale także z artykułów zamieszczonych w czasopismach pedagogicznych. Wymieniano najczęściej w kolejności "Oświatę i Wychowanie" /41,3 %/, "Życie Szkoły" /58,6 %/, "Klasy łączone" /6,8 %/. Podano także "Ortografię na wesoło" W. Gawdzika /13,7 %/ jako pozycję inspirowaną w pracy.

Wśród publikacji naukowych najczęściej jest wymieniana J. Malendowicz, Nauczanie ortografii w klasach I-IV, następnie M. Froelichowej, J. Ledóchowskiej, Metodyka ortografii w szkole ogólnokształcącej, M. Jaworskiego, Metodyka nauki o języku, J. Rytłowej "Ćwiczenia w mówieniu i pisanu w klasach I-IV, T. Wróbla, Materiały do metodyki nauczania początkowego.

Propozycje badanych nauczycieli zmierzały w kierunku:

- 1/ podręczników uwzględniających nowoczesne koncepcje nauczania, realności ich wyboru uzależnionego od możliwości danej zbiorowości klasowej,
- 2/ większej ilości czasopism dziecięcych /dla każdego ucznia/,
- 3/ zwiększenie nakładu czasopism pedagogicznych,
- 4/ możliwości zakupu atrakcyjnych środków dydaktycznych /nie tylko tablic ortograficznych/,
- 5/ publikacji naukowych dotyczących ortografii, które w oparciu o współczesne tendencje nauczania początkowego, przedstawia najbardziej skuteczne metody, formy nauczania i zestawy atrakcyjnych ćwiczeń.

Informacje uzyskane od nauczycieli na temat realizacji zagadnień gramatycznych ilustruje Tabela 5.

Tabela 5. Metody stosowane w nauczaniu gramatyki wymienione przez nauczycieli

Lp.	Nazwa wymienionej metody	Odsetek badanych	Brak odpowiedzi
1	Metody czynnościowe	35,7	
2	Metoda problemowa	14,2	
3	Metody aktywizujące	7,1	
4	Metody poszukujące	7,1	42,8
5	Metoda indukcyjna	7,1	

Wiele trudności przysporzyło badanym i w tym przypadku nazywanie metod i ich jasne sprecyzowanie. Np. określenie metody aktywizującej ma bardzo ogólny charakter, bowiem każda metoda właściwie zastosowana i dostosowana do zbiorowości klasowej posiada walor aktywizujący uczniów. Badani podawali również metody poszukujące i metody problemowe, co budzi sprzeciw, wszak metody problemowe wchodzi w skład metod poszukujących. Należy wyrazić tym większe zdziwienie, bowiem fakt ten odnotowany jest w programie nauczania w dziale "Realizacja programów nauczania". Stosunkowo wysoki odsetek ankietowanych podało metody czynnościowe stosowane w nauczaniu gramatyki /35-7 %/, co świadczy o próbach unowocześniania procesu dydaktycznowychowawczego w klasach niższych.

Na pytanie dotyczące form organizacyjnych aż 78,7 % badanych nie udzieliło odpowiedzi. Pozostałe osoby wymieniły: pracę zbiorową /7,1 %/, pracę zespołową /7,1 %/ i nauczanie wielopoziomowe /7,1 %/.

Nauczyciele starają się uatrakcyjnić materiał gramatyczny przez różne ćwiczenia często o charakterze zabawowym. Ćwiczenia stosowane w nauczaniu ortografii /np. płataninki, rozsypanki itd/ dostosowują do potrzeb opracowywanych zagadnień gramatycznych. Na szczególną uwagę zasługuje łączenie elementów manualnych, ruchowych z operacjami umysłowymi w poszczególnych ćwiczeniach. Nauczyciele często podkreślali wpływ ćwiczeń o charakterze zabawowym na przyspieszenie percepcji zagadnień gramatycznych. Ćwiczenia te służyły najczęściej utrwalaniu materiału gramatycznego. Zestaw ćwiczeń wymienionych przez nauczycieli zawiera Tabela 6.

Tabela 6. Ćwiczenia stosowane w nauczaniu gramatyki wymienione przez badanych

Lp.	Ćwiczenia manualno-umysłowe wymienione przez nauczycieli	Odsetek badanych w %
1	2	3
1	Ćwiczenia z dominem leksykalnym	42,8
2	Ćwiczenia z loteryjką synonimową i obrazkowo-sylabową	28,5
3	Układanka-odwracanka	28,5
4	Ćwiczenia w rozpoznawaniu,rozwijaniu i poprawianiu zdań	100
5	Zagadki /wierszyki gramatyczne/	100
6	Krzyżówki, rebusy	85,7
7	Ćwiczenia w rozpoznawaniu części mowy	78,5
8	Rozsypanki wyrazowe	71,6
9	Uzupełnianki	57,1
10	Ukrywanki	50,0
11	Wykreślanki	21,4
12	Płataninki /np. rozwiązaniami-przymiotnik/	14,2
13	Ćwiczenia pt. "Tabliczki krawców"	7,1
14	Kwadrat magiczny	7,1

1	2	3
15	Labirynt gramatyczny	7,1
16	Konkursy dotyczące znajomości części mowy	7,1
	Ćwiczenia o charakterze ruchowym /gry ruchowe/	
17	Wyścig sylab	35,7
18	Ruch uliczny - szeregowanie wyrazów według części mowy	21,4
19	Wyklaskiwanie bądź wybijanie sylab na bębnieku	14,2
20	Zabawa w rozkazy	14,2
21	Zabawa "Listonosz" - rozpoznawanie części mowy	14,2
22	"Dzieci wyrazy" rozwijanie zdań	7,1
23	Zabawa "Sklep"	7,1
24	Zabawa " Nasłuch"	7,1
25	"Mini pantomima"	7,1

W zakresie stosowanych środków dydaktycznych wszyscy ankietowani stosują pracę z podręcznikiem /100 %/, obrazki stosuje 85,7 %, tablice gramatyczne 71,6 % oraz przedmioty naturalne 72,6 %. Przedmioty naturalne służyły wprowadzeniu danego pojęcia gramatycznego, po czym często występowały zabawy np. w sklep i konsumpcja przyniesionych słodyczy lub owoców.

Nauczyciele korzystają z gotowych propozycji konspektów lekcji i ćwiczeń zamieszczonych w czasopismach pedagogicznych/"Życie Szkoły", "Nauczanie Początkowe", "Oświata i Wychowanie", a także z czasopism dziecięcych/"Świerszczyk", "Płomyczek"/.

Jedna osoba wymieniła pozycję S. Szuchowej i H. Zdzitowieckiej "Od wiosny do wiosny".

Część ankietowanych /tylko 42,9 %/ w poszukiwaniu teoretycznych podstaw nauczania gramatyki w klasach I-III wraz ze wskazówkami praktycznymi korzysta z literatury. Ilustracje stanowi Tabela 7.

Tabela 7. Pozycje naukowe i popularno-naukowe wykorzystywane przez nauczycieli

Lp.	Autor	Tytuł	Odsetek badanych w %	Brak odpowiedzi w %
1	T. Wróbel	Współczesne tendencje w nauczaniu początkowym	7,1	57,1
2	Z.Mórawska A.Wilkowa	Kształcenie języka dziecka w klasach I-IV	7,1	
3	J.Galant	Proces dydaktyczno-wychowawczy na lekcjach w klasach I-IV	7,1	
4	T.Wróbel	Praca nauczyciela w klasach I-IV	7,1	
5	W.Gawdzik	Gramatyka na wesoło	7,1	

Niepokoje napawa fakt, iż 57,1 % nauczycieli nie wymieniło żadnej pozycji traktującej o problemach nauczania początkowego.

Praca z lekturą w klasach niższych szkoły podstawowej powinna dostarczyć uczniom przede wszystkim wartościowych pod względem poznawczym i emocjonalnym przeżyć, rozbudzić zainteresowania czytelnicze oraz rozwijać i kształtować język dziecka.

Jakie zatem metody, formy organizacyjne, środki i ćwiczenia dydaktyczne stosuje nauczyciel, aby te cele osiągnąć ?

Większość nauczycieli /60,5 % / nie udzieliła odpowiedzi na pytania dotyczące metod stosowanych w pracy z lekturą na lekcjach w klasach I-III. Metody problemowe wymieniło 33,5 %, metody poszukujące oraz metody podające wymieniła ta sama ilość badanych /6,6%/.

Odpowiedź na pytanie o formy organizacyjne i środki dydaktyczne w pracy z lekturą zawiera Tabela 8.

Tabela 8. Formy organizacyjne i środki dydaktyczne na lekcjach z lekturą szkolną w kl. I-III wymienione przez nauczycieli

Lp.	Formy nauczania	Odsetek badanych w %	Środki dydaktyczne	Odsetek badanych w %
1	Wycieczka	26,6	Radio	40,0
2	Praca grupowa	20,0	Magnetofon	26,6
3	Teatrzyk kukiełkowy	13,3	Płyty+ /adapter/	13,3
4	Teatrzyk samorodny	6,6	Obrazy	13,3
5	Praca indywidualna	6,6	Telewizja	6,6
6	Praca zbiorowa	6,6	Filmy	6,6

Badani nauczyciele podkreślali dotkliwy brak środków dydaktycznych mających zastosowanie w pracy z lekturą. Szczególną rolę przypisywano historyjkom obrazkowym ilustrującym np. baśń, legendę czy czytankę. Te, które są zamieszczone w podręcznikach, ogólnie ujmując, nie przynoszą oczekiwanych rozwiązań pod względem treściowym, a szczególnie plastycznym.

Czasopisma, które są wykorzystywane na lekcjach w klasach I-III to: "Świerszczyk" /33,3 %/, "Płomyczek" /26,6 %/ i "Miś" /6,6/. Nawyk korzystania z czasopism, a także rozwijanie zainteresowań czytelnicznych poprzez lekcję z "pisemkiem" dziecięcym nakazywałoby znacznie częstsze stosowanie ich na lekcjach w klasach I-III.

W programie nauczania dla klas I-III znajdujemy szereg ćwiczeń służących opracowaniu tekstów. Uwzględniają one możliwości rozwojowe, kształtują twórcze postawy, ale także wymagają twórczej postawy od realizujących proces dydaktyczno-wychowawczy w klasach I-III. Ćwiczenia, które stosują nauczyciele na lekcjach z lekturą ilustruje Tabela 9.

Tabela 9. Ćwiczenia w pracy z tekstem wymienione przez badanych nauczycieli klas I-III

Lp.	Ćwiczenia stosowane przez badanych w pracy z tekstem	Odsetek stosujących
1	2	3
1	Rebusy, krzyżówki, zagadki literackie	73,3
2	Inscenizacje	73,3
3	Czytanie /różne formy np. nauczyciela, uczniów z podziałem na role/	66,6
4	Opisy, opowiadania związane z lekturą	40,0
5	Plany czytanek	40,0
6	Konkursy literackie	33,3
7	Ilustrowanie fragmentów tekstu	33,3
8	Godziny "pięknego czytania" w formie konkursów	26,6
9	Komponowanie dialogów na podstawie tekstów literackich	26,6
10	Zabawa "cenzurowane" /ocena bohatera lub innych osób z tekstu/	13,3
11	Tzw. scenki rodzajowe	13,3
12	Dzienniczki lektur	13,3
13	Wyszukiwanie opisów w tekście zgodnych z ilustracją	6,6
14	Rozsypanki zdaniowe /np. ułóż tytuł itp./	6,6

Wśród wymienionych ćwiczeń zabrakło opowiadań "twórczych" związanych z treścią utworu, zalecanych przez program np. dalsze losy bohatera, komponowanie początku i zakończenia na podstawie fragmentu utworu /klasa II i III/. Duża część badanych /73,3 %/ wymieniła również stosowanie inscenizacji nie wyjaśniając o jakie formy inscenizacyjne opracowywanych tekstów chodzi /dramatyzację, dialogi telefoniczne, teatrzyk kukiełkowy itd./. Nie wymieniono także tak ważnego ćwiczenia, jak uczenie się i wygłaszanie na pamięć urywków prozy i wierszy.

Drogą wywiadu uzyskałam informację, iż są to najczęściej zadania domowe¹¹.

Jakie czasopisma pedagogiczne publikacje naukowe i popularno-naukowe pomagają nauczycielowi w pracy z lekturą w klasach I-III ilustruje Tabela 10.

Tabela 10. Czasopisma pedagogiczne i pozycje zwarte wykorzystywane w pracy z tekstem literackim

Lp.	Autor	Tytuł książki	Odsetek badanych w %	Tytuł czasopisma	Odsetek badanych w %
1	M.Patzerowa	Lektura uczy, bawi i wychowuje	46,6	Życie szkoły	53,3
2	J.Awgulowa W.Świątek	Inscenizacja w klasach I-IV	26,6	Oświata i Wychowanie	26,6
3	Z.Mórawska A.Wilkowa	Kształcenie języka dziecka w klasach I-IV	13,3	Zbiorcza Szkoła Gminna	6,6
4	H.Kruk	Wybór literatury do zabaw i zajęć w szkole	6,6		

5. Podsumowanie, wnioski

Przeprowadzone badania dotyczące stosowania nowoczesnych metod, form organizacyjnych, środków dydaktycznych oraz ćwiczeń w procesie dydaktyczno-wychowawczym na lekcjach języka polskiego w klasach I-III ujawniły szereg niedomagań czy wręcz braków w tym zakresie.

Niepokojem napawa, iż na 58 badanych aż 30 osób nie udzieliło odpowiedzi dotyczącej metod nauczania, co stanowi 51,7 %. Wiadomości w tym zakresie są niezwykle chaotyczne, mylone są często formy, zasady, ćwiczenia z metodami /np. zasada podglądowości, przepisywanie - to metody/. Często podawana odpowiedź brzmiała: "W nauczaniu ... stosuję różne metody" - nie podając żadnej nazwy stosowanych metod. Zdarzały się również przypadki, iż badani podawali tok lekcji z zastosowaniem metod problemowych, ale nie potrafili ich nazwać. Przy okazji można zauważyć niedociągnięcia w zakresie formułowania tematów lekcji itp. Wprowadzenie stopniowania przymiotników na podstawie smakolejków ma nieco humorystyczny wydźwięk.

Jeżeli chodzi o organizację pracy na lekcjach języka polskiego, to również w tym względzie wystąpiły trudności z odpowiedzią. Aż 43

osoby nie udzieliły żadnej odpowiedzi, co stanowi 44,1 %.

Wyczerpujące odpowiedzi dotyczące różnorodnych ćwiczeń stosowanych na lekcjach języka polskiego świadczą o tym, iż nauczyciele doskonale zdają sobie sprawę z wpływu ćwiczeń na rozwijanie aktywności, procesów poznawczych i zdolności specjalnych. Duże znaczenie przypisywano ćwiczeniom o charakterze zabawowym, ruchowym na lekcjach języka polskiego w klasach I-III. Wśród odpowiedzi odnotowałam, że nauczyciele stosują ćwiczenia o charakterze zabawowym "od święta" /6,8 %/. Jedna z ankietowanych podaje różnorodne ćwiczenia, lecz stosuje na lekcjach przy opracowaniu zagadnień ortograficznych takie, jak: przepisywanie, pisanie ze słuchu, pisanie z pamięci, mimo iż zdaje sobie sprawę z większej skuteczności "uczenia przez zabawę". Inna wypowiedź brzmi znamienne: "My nauczyciele zbyt małą wagę przywiązujemy do zabaw umysłowych. Może przyczyną jest to, że przygotowanie niektórych z nich pochłania wiele czasu. Te, które znajdują się w czasopiśmie dla dzieci trzeba przerysowywać dla każdego ucznia, gdyż czasopisma nie są dostępne każdemu dziecku. Gdyby w podręcznikach dla klas niższych więcej znajdowało się ćwiczeń o tym charakterze, ułatwiłoby to systematyczne wykorzystywanie ich w codziennej pracy".

Nauczyciele postulują w zakresie ćwiczeń z języka polskiego łączenie treści przyrodniczych i matematycznych, np. wybieranka matematyczna. Jedna osoba krytycznie odniosła się do przepisywania. Jest ona zdania, że należałoby to ćwiczenie w ogóle wyrugować. Zapewne miała na myśli mechaniczne przepisywanie. Często ankietowani podkreślali, że niezadawalający poziom nauczania języka polskiego ma podłoże w "wadliwych metodach nauczania i w monotonności ćwiczeń". Świadomość tego faktu należy odnotować jako zjawisko pozytywne.

Wykorzystywanie propozycji rozwiązań metodycznych poszczególnych tematów z czasopism pedagogicznych jest zadawalające. Szczególnie często nauczyciele korzystali z "Życia Szkoły" i "Oświaty i Wychowania". Duży rezonans wywołały artykuły G. Kapicy¹¹ zamieszczone w "Oświacie i Wychowaniu" dotyczące stosowania rozrywek umysłowych w nauczaniu ortografii.

Zastanawiający jest fakt, iż w większości ankietowani są nauczycielami szkół gminnych, a tylko jedna osoba wskazała czasopismo "Zbiórca Szkoła Gminna", jako czasopismo inspirujące jej działalność pedagogiczną.

Znikomy jest udział czasopism dziecięcych na lekcjach języka polskiego. Postulaty w tym zakresie dążą do zwiększenia nakładów "Świerszczyka", "Płomyczka" lub "Misia".

Znajomość współczesnych tendencji w nauczaniu początkowym poprzez publikacje naukowe budzi kolejne refleksje. Niewielu nauczycieli znajduje czas na pogłębianie wiedzy tą drogą, przedkładając nad pozycje zwarte czasopisma pedagogiczne. Niemalże znaczenie ma również nakład poszczególnych pozycji w stosunku do nabywców. Propozycje ankietowanych zmierzały w kierunku zwiększenia nakładów, a także zwiększenie liczby publikacji uwzględniając najbardziej optymalne metody, formy organizacyjne i ćwiczenia rozwijające zdolności specjalne uczniów,

PRZYPISY

- ¹ Stucki E., Stymulowanie rozwojem zdolności w edukacji wczesnoszkolnej, WSP, Bydgoszcz 1980
- ² Program nauczania początkowego. Klasy I-III, WSIP, Warszawa 1979, s.6-8
- ³ Ibidem,
- ⁴ Więckowski R., Zarys skutecznej organizacji pracy uczniów w nauczaniu początkowym, PZWS, Warszawa 1973, s.23
- ⁵ Ibidem, s. 54-57
- ⁶ Brunner J.S., Proces kształcenia, PWN, Warszawa 1964, s.37
- ⁷ Malendowicz J., Nauczanie ortografii w klasach I-IV, WSIP, Warszawa 1979, s.7
- ⁶ Okoń W., Zarys dydaktyki ogólnej. Wersje programowana, PZWS Warszawa 1970, s.194
- ⁹ Ibidem, s.133
- ¹⁰ Malendowicz J., op.cit., s.18
- ¹¹ Kapica G., Rozrywki umysłowe w nauczaniu ortografii, "Oświata i Wychowanie" 1978, nr 19

**FOR WIDENING THE RANGE OF METHODS, FORMS OF WORK AND
EXERCISES DURING THE POLISH LESSONS IN FORMS I-III**

Summary

The research made by the author show that teachers have the greatest difficulty in naming the methods and forms of work applied during the Polish lessons. Various playing or motional exercises applied by the teachers prove the fact that teachers see their important role in developing activity and special abilities. However the usage of periodicals is satisfactory, their little interest in scientific publications is alarming.